

ФІЛОСОФІЯ КУЛЬТУРИ

УДК 008 : 24 : 34 : 39 : 94 (477)

ДО АКТУАЛЬНИХ ОСОБЛИВОСТЕЙ ПРОВІДНИХ РЕЗОНАНСНИХ СУБКУЛЬТУР

*В. О. Радзієвський, кандидат культурології
Київський національний університет культури і мистецтв
svitrad@yandex.ua*

Анотація. Проналізовано проблему субкультур в культурологічній рефлексії, розглянуто актуальні питання теорії субкультур. Питання теорії та історії субкультур стали актуальними у зв'язку зі зміною ментальної парадигми, що супроводжується громадськими трансформаціями та соціокультурними змінами в умовах пострадянської України. Досліджено питання субкультур у культурно-історичному аспекті. Зокрема, автор торкається питань вивчення і систематизації сучасних субкультур, а в їх складі – проблем парадигми теорії субкультур у постмодерному дискурсі.

Ключові слова: *культура, субкультура, культурологія, основні субкультури, основні резонансні субкультури, резонансні субкультури, стратифікація, провідні субкультури, культурний простір України.*

Культурологія як окрема комплексна, інтеграційна сфера знання виникла, значною мірою, на перетині низки наук. З часом культурологія зазнала значного розвитку – з'явилися історична, соціальна, педагогічна, психологічна, юридична (у тому числі й кримінальна; кримінокультурологія у О. Старкова та ін. [3; 5]), музична, діалогічна, релігійна культурологія, менш поширені деякі інші – диференційна, фітокультурологія тощо.

Культурологія формує фундаментальну теорію і потребує практичної реалізації: має розвиватись як теоретична, так і практична культурологія. Доречно у фундаментальну культурологію включити загальну теорію субкультур, яка має зайняти у ній важливе місце. Складним та суперечливим явищем є проблемне поле субкультур. Субкультура – це своєрідний сегмент культури, у якому є свої носії зі своїми груповими (іноді й персональними) особливостями (картини світу, цінності, ідеали, відповідні стилі життя, специфічна поведінка, набір атрибутів, символів тощо).

Субкультура як фрагмент, сфера культури присутня у багатьох не лише другорядних явищах людського буття і її апологети беззаперечно праві у її значущості та важливості. Водночас, ті, хто вважає за зайве й недоречне ускладнювати і без цього складні наукові речі, також мають рацію. Адже кожен суб'єкт і об'єкт культури може по-своєму «випадати» з її масиву. Проте процес спрощення та нівеляції призведе до заперечення

© В. О. Радзієвський, 2015

не лише субкультурології як такої, але і культурології, а потім філософії (за С. Безклубенко, як варіанта фантазування [5]) та інших «зайвих» наук і дисциплін. Як наслідок, разом із водою можуть виплеснути дитя, а разом із «переобтяжучим», перекреслять і найсуттєвіше.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. До дослідників питань дотичних до загальної теорії та історії субкультур варто віднести багатьох вчених. Серед них Ю. Александров, О. Багреєва, В. Балушок, Ю. Блохін, В. Борисенко, О. Борисова, А. Бронніков, Ю. Буйських, Д. Виговський, А. Воронцова, В. Горкіна, М. Гримич, А. Гурбик, Н. Денісова, Д. Донських, В. Дрьомін, Ю. Дубягін, І. Карпець, Н. Кононенко, Д. Корецький, О. Корякіна, О. Костенко, С. Кузьмін, Я. Левчук, Д. Ліхачов, О. Мухін, В. Пирожков, Ж. Россі, Г. Синіцина, В. Тулегенов, Г. Хохряков, С. Фріт, В. Чалідзе, М. Шакір'янова, В. Шемякіна, Ю. Чуфаровский, В. Южанін, Т. Щепанська та інші.

Змановська О. намагалася розглядати «девіантну субкультурологію» як розділ девіантології, який вивчає маргінальні угруповання і субкультури [4], проте цей плідний підхід психолога є відносно вузьким. У СРСР субкультури розглядались як прояви девіантності, але у постмодерному світі вони – просто виразники культурної особливості і окремішності через що субкультурологія виходить за межі делінквентності і девіантності, отримуючи нові обрії і реінтерпритації. У ХХІ ст. є тенденція до того, що норма стає більш демократичною: догматичне, застаріле, стереотипне, забобонне, примітивне, однобічне і вузьке мислення йде у минуле. Попереду – демократизація, гуманізація та плюралізація свідомості, життя і світу. Майбутнє повинно стати кращим, ніж тоталітарна радянщина, авторитарний царат та примхи темного середньовіччя з його завуальованим «благочестям», марновірством, мракобіссям та людиноненависництвом.

Змановська О., як і О. Моляко та деякі інші, сприяє розвитку психологічної культурології, яка у своїй проблематиці багато у чому перетинається з субкультурологією. Важливі навіть субкультурні пам'ять, простір і активність, різноманітні субкультурні практики. На думку Д. Хебдіджа, у 1920-х роках формується науковий підхід до субкультур, актуалізуються проблеми «формальної» і «неформальної», «відкритої» і «закритої» культури [3; 5]. Якщо дедалі частіше пишуть про постсубкультури (О. Степанцева, А. Чадаєв тощо [1; 2; 6; 7]), то доречно не забувати і про протосубкультури, адже й ті й інші потребують системогенезу і входять до загальної теорії та історії субкультур.

Вчені Чиказької соціологічної школи з початку 20-х років ХХ ст. вивчали життя угруповань з околиць міст, приділяючи увагу механізму трансляції цінностей, ідеалів і норм культури. Уайт У., Ф. Трешер, Р. Парк переймали особливостями формування групових ідентичностей. Пізніше до цих дослідників приєдналися А. Коен та Р. Мертон.

Проблеми вивчення некультури і аномії стали напрямом до розкриття проблем субкультур [2; 3; 4; 6; 7]. Переосмислити теорію субкультур в контексті постмодерну намагалися С. Редхед, Т. Беннет, А. МакРоббі, М. Фізерстоун і деякі інші дослідники. Виник інтерес до неологізмів і куль-

турологічних новацій: «неокультура», «посткультура», «постсубкультура» і «парасубкультура» (з їх похідними – «неоплемена», «клубні культури», «субкультурна гібридність», «неостиль життя» тощо), «посттрадиції», «постфольклор» (навіть концепції постфольклору С. Неклюдова), п'ята культура постінформаційної реальності, «телелюди» й інші «неоназви».

Мета дослідження – наголосити на особливості провідних резонансних субкультур як основи субкультурології у культурфілософському дискурсі.

Виклад основного матеріалу. Як основна робоча наукова гіпотеза постає теза про те, що фундаментом, засадничими принципами розвитку субкультурології й загальної теорії та історії субкультур мають стати провідні резонансні субкультури, своєрідний субкультурний гольфстрім. Логічно, що в ядрі загальної теорії субкультур постає концепція провідних резонансних субкультур.

Відомі різні варіанти класифікації субкультур: позитивні, нейтральні й негативні; законні (які не виходять за межі правового поля держави) та незаконні (наприклад, радикальні форми кримінальної субкультури); демократичні та недемократичні (авторитарні, тоталітарні, вождистські тощо); перспективні (конструктивні) та застійні (деструктивні); нові або передові та застарілі або ретроградні (субкультури дворян, бояр та ін.); вищі й нижчі (відповідно – ап- та андер-); по колу осіб (адміністративні тощо), вікові (дитячі, підліткові, молодіжні та ін.), часові (у тому числі формаційні: феодальні, капіталістичні тощо); провідні та похідні; похідні від часових – довгострокові та короткострокові (наприклад, у складні періоди окупації); субкультури розважального та нерозважального спрямування; субкультури «життєвих» умов (зумовлені складними культурно-історичними проблемами, іноді й соціально-економічними: субкультури жебраків, безхатченків тощо) та «вигаданих» обставин (таких субкультур з 50-х роках ХХ ст. є більшість, оскільки виникли вони внаслідок поширення «штучних» ідей та покращення матеріальних статків); передові та архаїчні; проєвропейські та проазійські (при цьому поділі є суттєві відмінності, що зумовлені не лише орієнтаціями схід-захід або північ-південь, але й орієнтацією на певні держави, групи країн, цінності окремих суспільств, корпоративні норми ТНК); жіночі та чоловічі (з гендерною та суміжною домінантами) й похідні від них – ЛГБТ; субкультури світоглядного (переважно релігійного) та національного (особливо етнічного) забарвлення та ін.

Є чимало резонансних субкультур (від футбольних фанатів до сочень радикальних напрямів від мистецьких до політичних екзистенцій, скінхеди, деякі професійні й релігійні субкультури тощо). Прості резонансні субкультури мають послаблену своєрідну культуротворчість, відносну традиційність, ґрунтовність, певну «ланцюговість», (значення, поширення, масштабність, вплив, можливості, наслідки, особливості буття, виникнення та розвитку, роль і місце у соціокультурному середовищі тощо).

Аксіомою культурології стає те, що в базових (провідних) субкультурах «формується найбільш стійкі утворення, які зберігають систему цінностей даної культури, її традиції, її різноманітні історичні здобутки» [1,

с. 59]. Окремо слід зазначити творення, формування майбутнього через вплив провідних резонансних субкультур на програмування, формування, корегування і втілення потенційного «завтра» як своєї субкультури (носіїв як вузького кола та її прибічників і симпатиків як широкого), так і суспільства загалом, тобто їх доленосність. Вони культуротворчі, є важливою та, як правило, визначальною складовою традиційної і національної культур. У них часто є свої «тусовочні» місця (від горищ і підвалів, парків і скверів, шкільних туалетів і кутків вулиць до елітарних клубів, фешенебельних готелів, салонів яхт).

Спробу поєднати саме поняття резонансу у відношенні до субкультури робили спочатку вчені-юристи у контексті дослідження кримінальної субкультури та фахівці у галузі ЗМІ й ЗМК, потім і інші дослідники (Зарубіна Н., Славоросов А., Шутов А. та ін.). Поняття резонансу посіло місце й у наукових дисертаціях відомих культурологів І. Клявіна, Н. Тищенко, Т. Шеметова та інші). Провідні резонансні субкультури – не окремі малочисленні скупчення прихильників або відносно тимчасові децентралізовані спільноти (пригадується церква Марадони у Латинській Америці на честь зірки-футболіста), а потужні об'єднання, здатні впливати не лише на окреме (локальне, галузеве, місцеве, професійне, регіональне тощо) субкультурне поле. Резонанс як виклик (виклик-порада, виклик-настанова тощо) є у багатьох явищах і навіть творах культури («Повчання» В. Мономаха, «Муму» І. Тургенєва, «Віднесені вітром» тощо).

У мистецтві важливо з'ясувати, що викликає інтерес, захоплення, небайдужість, що «бере за душу», «торкається серця і розуму», а ширше – продукує індивідуальний, груповий чи суспільний резонанс. Прикладом у мистецтві є театральні вистави тощо. Резонансні події у культурному житті закарбовуються в історичній пам'яті, осмислюються філософськими школами, стають педагогічними прикладами (позитивними чи рідше негативними), чинниками, здатними відображуватися на психологічному і соціологічному бутті.

Значний відсоток культурних резонансів стосується субкультурного поля. Навіть згадати жаргон (так, студентські «екватор», «хвіст», «шаровик», «заучка», «зубарити», «косити», «лаба», «лажа», «облом», «пікап», «попсовий», «пофіг», «пофігізм» тощо). Локтева Ю. зазначає, що маргінальний соціолект делінквентів у англійців виникає близько 700 років тому, наприкінці XIV ст., у американців – близько 250 років тому [2]. Знаковими є й лексеми делінквентів.

Резонансні субкультури – ті, які мають підвищений попит у великих прошарків населення і які, у першу чергу, можуть стати взірцем для наслідування. – кримінальна, революційні модифікатори тілесності (які, наприклад, вживляючи у тіло інородні речі й позбавляючись «зайвих» органів чи суттєво видозмінюючи себе – «перетворення» статі тощо, повільно ніби перетворюються на «постлюдство» чи «неолюдство»), соціальні антиподи («занадто відпалі» жебраки й олігархи, зациклені на своїх ідеалах, цінностях, сенсах) тощо.

Постає питання першорядних(ої) субкультур(и) як субкультур(и) які(а) мають(є) не лише важливе значення у субкультурному полі, але й часто відіграють(є) певну роль у доленосних соціокультурних процесах на відміну від другорядних («другі» субкультури, субкультури другосортні, вторинні, «іншого формату», маловпливові, малозначні тощо). У зв'язку з чим, велике значення мають первинні (а вже потім вторинні та інші похідні) ідентифікація (і самоідентифікація), визначення (і самовизначення), самоусвідомлення тощо.

Сучасні культури, нації і держави, як і інші суспільні спільноти й угруповання, є результатом історичного розвитку, продуктом людської еволюції (іноді ко-, ін-, реєволюції) та прогресу. Субкультури у їх звичайному сенсі (як групові, а не індивідуальні утворення) можуть стати організаціями, які з часом зможуть замінити сучасні спільноти (субкультурний чинник стає провідним у значної частини молоді). Глобалізований світ дедалі більше нівелює роль держав і націй, стає плюралістичним, субкультурним, різноманітним, строкатим, багатобарвним у культурному сенсі. У постінформаційну добу полідисциплінарність, зокрема культурна антропологія, розширює можливості, а в перспективі людській культурі може протистояти й «культура» роботів.

У загальній теорії та історії субкультур всі особливості зводяться до людини, субкультури треба шукати не просто у культурі й у протиставленні її частин (відпалої субкультури) до цілої (мейнстрім), а в особливостях людської життєдіяльності. Хіба можна хіпі або рокера п'ятдесяти чи шістдесяти років занести до молодіжних субкультур? Ні, легше віднести (розподілити, класифікувати) подібних «старкуватих» носіїв-«музик» до умовних музичних субкультур. Уся систематизація може зводитися до ступеня та міри часово-просторового, життєво-поведінкового та світоглядно-ціннісного комплексів «випадіння» людини (та його субкультури) з масиву офіційно-традиційної культури.

Визначальним має бути ідейно-аксіологічний підхід та аналіз, адже основна лінія суперечностей виникає не через вікові, професійні чи якісь інші «вузькі» неузгодження, протистояння, суперечності, випадіння та непорозуміння, а внаслідок «розлогих», фундаментальних – світоглядно-ціннісних спорів, дискусій і сутичок. Суперечність культур-субкультур відбувається у житті не стільки на формальному (зовнішньому), скільки на змістовному (внутрішньому) рівні. Це обумовлюється свідомо-вольовими вибором і діяльністю, ще емоційною реакцією і сприйняттям [3; 6]. Само-реалізація часто обумовлює стиль життя, рідше лише його «фрагменти» – альтернативна творчість, використання вільного часу тощо.

Субкультурна домінанта почала яскраво проявлятися під час капіталізації. Провідні резонансні субкультури, які особливо вирізняються, знакові, ключові для багатьох, мають суспільне значення і викликають активну реакцію реципієнтів. Розглянувши теоретичні й методологічні засади теорії та історії субкультур, проаналізувавши літературу, зробивши екскурс в історію субкультур, ми з'ясували, що навіть історія конкретних субкультур потребує більшої уваги. Субкультури, як правило, таємно, а не

гостро протистоять офіційній культурі, по-своєму розвивають її, доповнюють, частково переплітаючись в окремих своїх складових, збагачуючи окремі її елементи. Іноді вони є темпоральними предтечами або ретро-градами.

За А. Рябчук, відносно бездомними є близько третини населення України. Понад 60% громадян України проявляють хоча б і незначний, але інтерес до різних (від позитивних до негативних) субкультур. Деякі субкультури, на перший погляд, не мають нічого спільного (так, кримінальна субкультура і субкультура модифікації тіл). Але тіло видозмінюється не лише з естетичними чи медичними цілями, але й, наприклад, з кримінальними (грим чи інші конспіративні засоби – накладні плечі, вії, пастиж тощо). Кримінальні відозміни тіл (тату, перуки тощо) стають складовою кримінальної субкультури, проявом аномії, формуючи свій субкультурний підкод.

Ми згодні з думкою В. Громова про те, що кримінальна субкультура є своєрідним листовим пирогом, а деякі інші порівнюють із матрешкою [3], проте це можна сказати і про інші великі (часто репрезентативні і навіть резонансні) субкультури (молодіжні, соціальні тощо). Великими є ті субкультури, які мають чимало носіїв, різні «неоднорідні» складові та підвиди від свого виду (наприклад, молодіжні субкультури,) а умовно «малими» є ті субкультури, які вміщують «однорідні» (без внутрішніх розподілів, підвидів) гомогемні складові, у тому числі великих вікових і кримінальних конгломератів.

Більшість негативних субкультур – не лише нові споживацькі потреби, гіпертрофоване дозвілля, своєрідні релаксації, ілюзії щастя, квазіблагополуччя, розвиток специфічних (субкультурних) знань, умінь і навичок, пов'язаних із певним стилем, манерами (зокрема спілкування), настроями і стилями. Це трансформовано-деформоване вивчення світу крізь субкультурні окуляри (протозомбування), це часто пошуки мінікомунізму для себе і царства божого без Бога, це зміна наголосів, втрата та переіначування сенсів і значень, це ілюзія й нове рабство замість свободи, це особливі «кайдани» під гаслом волі [порівн.: 3].

Важливим є визначення складу і суті конкретної субкультури через суб'єкт (носій, реципієнт субкультури), об'єкт (субкультура як явище), суб'єктивний бік (мотиви, наміри, переживання, уподобання, бажання, пріоритети тощо) і об'єктивний бік (сторонні, зовнішні умови, причини, обставини тощо). Є і надсуб'єктивні (генетичні, біологічні інші позасоціокультурні, внутрішні передумови), надоб'єктивні (зазделегіть визначені умови і середовище, впливи «згори», фатальні казуси, обставини непереборної сили тощо) чинники, предсуб'єктивний (схильності, навіювання, надманіпуляції тощо) і предоб'єктивний (збіг обставин, фатальні умови, тенденції соціокультурного розвитку тощо) бік. Ці вісім складових важливі при характеристиці сенсу і значення кожної субкультури.

Провідні резонансні субкультури, що користуються інтересом у ЗМІ і суспільства, викликаючи відгук у мільйонів мешканців планети, Вони часто з часткою сенсаційності та епатажу стають предметом дискусій і обго-

ворень. Заслуговують на увагу і субкультурні мрія, мотивація, підсвідомість, міжсвідомість та надія як важливі константи. При цьому, які не були б наміри втекти від світу як цивілізації послуг (Фурастьє Ж.), дозвілля (Дюмазедьє Ж. Р.), театру (Шекспіра В.), вистави (Дідро Д.), шоу (у Поплавського М.) або навіть «смітника» (Яницький О.) чи суспільства – інформаційного (Турена А.), постіндустріального (Белла Д.), споживачів (Бадрійярда Ж.), святкового (Ілліча І.) чи спектаклю (Гі Дебора), все одно неможна вітати тоталітаризацію, квазіплюралізацію і квазідемократизацію культурного простору, його конс'юмеризацію та трешизацію, нав'язливу «макдональдизацію» (Рітцер Д.), «культуру супермаркета» (Адеріхін В.) чи «опопсовування» культурного протесту (Омельченко О.).

Висновки. Аналіз наукової літератури та інших джерел (анкети, інтерв'ю тощо) дає змогу констатувати, що субкультури є одним з епіцентрів і квінтесенцій як сучасних досліджень фахівців різного гуманітарного профілю, у тому числі й культурологів, так і численних реципієнтів субкультур як носіїв, прихильників, вболівальників, самоідентифікаторів тощо. Враховуючи численні напрями культурології (соціальна, історична, діалогічна, музична, релігієзнавча, юридична тощо) постало питання виокремлення напряму й галузі дослідження субкультур – субкультурології (на рівні гуманітарної науки більш широкого напряму – загальної теорії та історії субкультур). Це тим логічніше, що дедалі частіше постають нові науки і дисципліни.

В основі субкультурології, як і загальної теорії та історії субкультур, доцільно покласти провідні резонансні субкультури, які є найбільш цікаві, поширені, значущі, актуальні тощо. Постає проблема дослідження й розроблення понятійно-категоріального апарату культурології як науки, піднімаючи статус культурології у структурі гуманітарного знання. Водночас, необхідно зазначити важливість культурної пам'яті (звичаїв і традицій) у динаміці існування окремих резонансних субкультур, їх мови (сленг, арго тощо) та інших знаків і символів (жести, пози тощо), репродуктивну і творчу діяльність (не завжди винятково позитивну), історико-культурологічний вимір їх еволюції та до певної міри відносно «нестабільність» у контексті проблем і суперечностей сучасного культурного процесу, вразовуючи постмодерністську культурну ситуацію.

Список літератури

1. Культурологія: українська та зарубіжна культура : навч. посіб. / [М. М. Закович, І. А. Зязюн, О. М. Семашко та ін.] ; за ред. д-ра філос. наук, проф. М. М. Заковича. – 2-ге вид., стер. – К. : Знання, 2006. – 567 с.
2. Локтева Ю. Ю. Лексикони англоязычных маргинальных субкультур деклассированных элементов Великобритании и США в социолінгвістическом освещении : дисс. на соискание учен. степени канд. филолог. наук : спец. 10.02.04 / Ю. Ю. Локтева. – Пятигорск, 2014. – 466 с.
3. Радзієвський В. О. Базові резонансні субкультури сучасної України : монографія / В. О. Радзієвський. – К. : Логос, 2014. – 664 с.
4. Радзієвський В. О. Нотатки з субкультури аномії : монографія / В. О. Радзієвський. – К. : Логос, 2012. – 368 с.

5. Радзієвський В. О. Про теорію та історію субкультур: нариси до субкультурології : монографія / В. О. Радзієвський. – К. : Логос, 2013. – 276 с.

6. Черкасова Ю. Ю. Миф в контексте тюремной субкультуры : на примере российской тюремной мифологии : дисс. ... канд. философ. наук : 09.00.13 / Черкасова Ю. Ю. – Ростов-на-Дону, 2009. – 155 с.

7. Ярошенко С. С. Проблематика субкультуры бедности в американской социологии : дисс. ... канд. социолог. наук : 22.00.01 / Ярошенко С. С. – М., 1994. – 158 с.

К АКТУАЛЬНЫМ ОСОБЕННОСТЯМ ВЕДУЩИХ РЕЗОНАНСНЫХ СУБКУЛЬТУР

В. А. Радзиевский

***Аннотация.** Проанализирована проблема субкультур в культурологической рефлексии, подняты актуальные вопросы теории субкультур. Вопросы теории и истории субкультур стали актуальными в связи с изменением ментальной парадигмы, сопровождающейся общественными трансформациями и социокультурными изменениями в условиях постсоветской Украины. Исследованы вопросы субкультур в культурно-историческом аспекте. В частности, автор касается вопросов изучения и систематизации современных субкультур, а в их составе – проблем парадигмы теории субкультур в постмодерном дискурсе.*

***Ключевые слова:** культура, субкультура, культурология, основные субкультуры, основные резонансные субкультуры, резонансные субкультуры, стратификация, ведущие субкультуры, культурное пространство Украины.*

ON ACTUAL FEATURES OF MAIN RESONANT SUBCULTURES

V. Radzyevskyu

***Annotation.** The problem of subcultures in the cultural reflection is actualized. The urgent questions of the theory of subcultures are raised. Problems in the theory and history of subcultures become urgent due to the change of mental paradigm involving public transformations and socio-cultural changes in the conditions of post-Soviet Ukraine. The issues of subcultures in the cultural and historical context are discussed in the article. In particular, the author undertakes the study and systematization of modern subcultures and researches problems of subcultures paradigm theory in postmodern discourse.*

***Key words:** culture, subculture, culturology, basic subcultures, basic resonance subcultures, resonance subcultures, stratification, leading subcultures, the cultural space of Ukraine.*